

Štokavski purizam Maretićeva Jezičnoga savjetnika

Juren, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:880551>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost i Mađarski jezik i književnost

Marija Juren

Štokavski purizam Maretićeva Jezičnog savjetnika

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Jadranka Mlikota

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. HRVATSKI VUKOVCI.....	2
3. HRVATSKI JEZIČNI PURIZAM.....	4
4. HRVATSKO JEZIČNO SAVJETNIŠTVO U ZADNJIM DESETLJEĆIMA 20. STOLJEĆA.....	6
4. 1. Štokavski puristi kao savjetodavci.....	7
5. TOMO MARETIĆ.....	10
5. 1. Životopis.....	10
6. HRVATSKI ILI SRPSKI JEZIČNI SAVJETNIK.....	12
6. 1. „Pristup“.....	12
7. MARETIĆEVI JEZIČNI SAVJETI U ODNOSU PREMA SUVREMENOJ LEKSIČKOJ NORMI.....	17
7. 1. Maretićev normativni stav prema šulekizmima i internacionalizmima.....	17
7. 1. 1. <i>Glasovir/klavir</i>	17
7. 1. 2. <i>Pelud</i>	18
7. 1. 3. <i>Prosvjed/prosvjedovati</i>	19
7. 2. Maretićev normativni stav prema čakavizmima.....	19
7. 2. 1. <i>Klesar</i>	19
7. 2. 2. <i>Lih</i>	20
7. 2. 3. <i>Spužva</i>	20
7. 3. Maretićev normativni stav prema kajkavizmima.....	20
7. 3. 1. <i>Pošast</i>	20
7. 3. 2. <i>Kukac</i>	21
7. 3. 3. <i>Bedast</i>	21
7. 3. 4. <i>Željva</i>	21
7. 3. 5. <i>Sanja</i>	22
7. 3. 6. <i>Črčkati</i>	22
7. ZAKLJUČAK.....	23
8. LITERATURA.....	24

SAŽETAK

Tema ovog rada štokavski je purizam Maretićeva jezičnog savjetnika. Građu za istraživanje čini spomenuti Maretićev Savjetnik te suvremeni rječnici, Anićevo i Šonjin rječnik.

U ovom radu predstaviti će se škola hrvatskih vukovaca i njihove značajke. Nakon toga slijedi detaljna analiza hrvatskog jezičnog purizma te hrvatskog savjetništva 20. stoljeća. Zatim će se reći nešto o Tomi Maretiću, o njegovu utjecaju u hrvatskom jeziku. Kao izraziti jezični purist prekinuo je s tronarječjem i jezičnu pravilnost određivao samo na temelju štokavskog narječja. Nakon toga slijedi prikaz Maretićeva savjetnika. Predstaviti će se Maretićevi savjeti uzeti prema određenim kriterijima. Prvi kriterij su šulekizmi i internacionalizmi, zatim slijede savjeti koje Maretić smatra kajkavizmima, neke od njih prihvaća u književnom jeziku, dok druge ne. Zadnji kriterij je čakavizmi, predstavljeni su neki koje je Maretić prihvatio i neke koje je htio izbaciti iz jezika.

Kao temeljni dio ovog rada slijedi Maretićev pristup leksičkim savjetima te usporedba autorove savjetodavne preporuke sa suvremenom rječničkom literaturom.

KLJUČNE RIJEČI: Tomo Maretić, Jezični savjetnik, suvremeni jezik, Vukovac, jezična čistoća...

1. UVOD

Tomo Maretić jedan je od protagonista hrvatskoga jezičnog i pravopisnog zaokreta na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće.

„Vukovački jezikoslovni smjer ostat će zabilježen u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja po velikom broju članaka i priručnika savjetodavne naravi, što govori da su se s hrvatskim standardom u to vrijeme zaista događale takve i tolike promjene da ih slovnice i pravopisi više nisu mogli pratiti. Opću jezično-pravopisnu nesigurnost u govoru i pismu hrvatskih đaka, sveučilištaraca, novinara, pisaca, javnih djelatnika i građana vukovci su pokušavali riješiti jezičnim savjetovnicima, koji su bilježili najčešće pogriješke i „pogrješke“ te nudili rješenja. Kompleks „izmaštane jezične pastorale“ (Anić, 1993), po kojoj im je književni jezik skriven u nekom zabačenom hercegovačkom selu, urodio je u Hrvata strahom od pisane i govorene novoštokavštine maretićevskoga tipa. I dok su jezično nedovoljno obrazovani porabnici iščitavali stranice i stranice naputaka ne bi li se novoštokavski opismenili, maretićevski novoskladni jezik urodio je „pošljedicom“ bijega hrvatskih književnika u hrvatska neštokavska narječja.“ (Bašić, 2006; 268). Nesigurnost su izazvali hrvatski vukovci dokidajući s tracijom i u jeziku i u pravopisu.

2. HRVATSKI VUKOVCI

Glavni su predstavnici Vuk Stefanović Karadžić i Đuro Daničić. Hrvatskim vukovcima smatraju Karadžićeve i Daničićeve pristaše. Filološku školu hrvatskih vukovaca suvremenici su nazivali Daničićevom školom (Ham, 2006: 125).

Sanda Ham navodi kako je djelatnost je hrvatskih vukovaca usmjerena stvaranju zajedničkoga jezika Hrvata i Srba pa su njihove gramatike jezikoslovne prenositeljice jugoslavenske ideje koja je u 19. stoljeću probujala među hrvatskim intelektualcima. Vukovci polaze od zamisli da su Hrvati i Srbi jedan narod i da kao jedan narod trebaju imati zajednički jezik. Budući da ni prije, a ni u vrijeme hrvatskih vukovaca nema jezičnog zajedništva, zajednički se jezik gradi, i to prema uzoru na onaj jezik koji je V. S. Karadžić leksički zabilježio u Srpskom rječniku 1818. i gramatički usustavio u kratkoj gramatici pridodanoj Rječniku, a Đ. Daničić na fonološko-fonetskoj i morfološkoj razini opisao u Maloj srpskoj gramatici 1850. i Oblicima srpskoga jezika 1863. Prva su dva izdanja Oblika pisana ćirilicom, a treće je latinično s posvetom: *Srbima zapadne crkve Srbima istočne crkve*. U petom izdanju 1869. (i sedmom 1874.), Đ. Daničić mijenja naslov pa Oblici srpskoga jezika postaju Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika iako se srpsko izdanje ne razlikuje od srpskoga, odnosno hrvatskoga izdanja (Ham, 2006: 125).

Autorica smatra da je dijalekatna osnovica zajedničkom jeziku Hrvata i Srba trebala biti u novoštokavskim jekavskim govorima. Još u 19. stoljeću zbrka i nejasnoća oko naziva dijalekatne osnovice – naziva se južnim narječjem, istočnim, dubrovačkim, hercegovačkim ili središnjim štokavskim govorom. Bez obzira na nejasnoću oko naziva, jasno je da je riječ o narodnom govoru koji vukovci žele uzdići na razinu književnoga jezika i očuvati ga štokavski čistim. Za Srbe je takav izbor prihvatljiv jer se u njih tek traga za književnojezičnom dijalekatnom osnovicom na kojoj bi se gradio književni jezik; za Hrvate je neprihvatljiv jer je u Hrvata štokavska dijalekatna osnovica izabrana još za B. Kašića. Do pojave V. S. Karadžića ta je štokavština pročišćena, obilato nadograđena, obogaćena i prilagođena hrvatskoj trodijalekatnoj jezičnoj zbilji, ali i usmjerena prema novoštokavštini (Ham, 2006: 125).

„Vukovci se oslanjaju na *narodni govor zabilježen u narodnim pjesmama i pripovijetkama koje je na svijet donio najčešće V. S. Karadžić ili koji drugi skupljač narodnih umotvorina*. Iz toga korpusa, živoga narodnog govora, izdvajaju se najproširenija obilježja pa je imperativ vukovske norme najoštriji i najočitiji kada traži ijekavski, trofonemski (i

troglasni) dvosložni odraz dugoga jata i kada traži sinkretizirane nastavke u dativu, lokativu i instrumentalu množine i genitiv množine bez bilježenja završnoga *h*. Ti se sinkretizirani nastavci najčešće nazivaju novoštokavskim, ili kraće – noviji. Vukovska književnojezična stilizacija bilježila se fonološkim pravopisom i reformiranom ćirilicom, a u Hrvata latinicom budući da se ni hrvatski vukovci nisu željeli odreći latinice i prihvatiti ćirilicu, pa ni zbog *narodnoga jedinstva*.“ (Ham, 2006: 126).

Karadžićeva su se jezikoslovna nastojanja u samim početcima ponajprije odnosila na Srbe, ali kako je Karadžić smatrao i jasno izrekao 1861. u članku Srbi i Hrvati da

„*Hrvati* se po pravdi mogu zvati: 1) Svi Čakavci; 2) Kekavci u kraljevini Hrvatskoj koji su se na to ime već navikli,

Srbi se po pravdi mogu zvati svi *Štokavci* makar koje vjere bili i makar gdje stanovali; i oni se osim manjijeh razlika, od Hrvata razlikuju tijem: 1) što ne govore *ča* ni *kaj* nego *što* ili *šta*, a 2) što na kraju slogova *l* pretvaraju u *o*, n.p. mjesto *kotal*, *kazal*, *žetelci*, govore *kotao*, *kazao*, *žeteoci* i t. D“ (navod preuzet iz: Ham, 2006: 126).

Sanda Ham smatra da se njegova djelatnost proširila i na Hrvate, a ukorijenila zahvaljujući hrvatskim pristašama jugoslavenske zamisli koja je bratimila Hrvate i Srbe, a ponajprije jezikom – gramatikom. Danas nam uopće ne treba trošiti riječi da bismo dokazali neodrživost i neznanstvenost postavke da su svi štokavci Srbi, ali ta je postavka u svoje doba visoko znanstvena i u skladu s europskom slavistikom (Ham, 2006: 126).

„Čista hrvatska vukovska gramatika tek je Maretićeva, a prije nje je gramatika u kojima se mogu prepoznati vukovska obilježja, ali nipošto tako potpuno i tako dosljedno kao u Maretićevoj. Hrvatski prijemaretićevski jezikoslovci koje nazivamo hrvatskim vukovcima bili su spremni slijediti Karadžićeve zamisli samo do onih granica koje hrvatskomu jeziku ne bi odricale njegove posebnosti i grubo mu prekidale tradiciju. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da su sinkretizirani množinski nastavci (dakle, ono obilježje koje se obično smatra izrazitim vukovskim i kao takvo suprotstavlja nesinkretiziranim zagrebačkim nastavcima) prisutni kao dvostrukost uz nesinkretizirane nastavke još u Kašićevoj gramatici, a imaju ih svi hrvatski gramatičari do Maretića koji potpuno prekida tradiciju i propisuje samo sinkretizirane nastavke (Ham, 2006: 128)“ .

3. HRVATSKI JEZIČNI PURIZAM

Proučavatelji početaka hrvatske pismenosti i prvih hrvatskih književnih pokušaja uočili su važnu razliku između liturgijskih i neliturgijskih tekstova. Literarni tekstovi, pa i tekstovi javne upotrebe, zatvoreniji su, konzervativniji u formi, u jeziku su otvoreniji inojezičnim utjecajima. Neliturgijski i literarni tekstovi formom su slobodnija djela, ali su istodobno zatvoreniji prema stranim jezičnim utjecajima. Ta je zatvorenost čak tolika da je nazvana „izrazitim jezičnim čistunstvom“ (D. Malić), jer ima hrvatskih ranih tekstova s tek pokojom posuđenicom (npr. u „Šibenskoj molitvi“). Puristička nastojanja hrvatskih pisara i pisaca u kasnijim će razdobljima jačati zajednom s afirmacijom narodnog jezika kao jezika hrvatske književnosti. Unatoč težnji za zamjenom ili izbjegavanjem posuđenih jezičnih elemenata, puristička su nastojanja u predstandardno vrijeme nailazila na mnoge poteškoće. Tako se Petar Zoranić u predgovoru svojim *Planinama*, pisanima „U Ninu gradu na 20. zrilvoća miseca 1536.“, nesvjestan da i sama riječ *pošpuren* kojom se žali na utjecaj latinskoga na hrvatski – potječe iz latinskoga (Samardžija, 2004: 196, 197).

Pored književnika o čistoći hrvatskoga jezika u predstandardnome razdoblju marno su skrbili i hrvatski leksikografi. Puristička su nastojanja prisutna su u svim starijim rječnicima od *Rječnika pet najuglednijih europskih jezika* Fausta Vrančića, preko *Blaga jezika slovinskoga* Jakova Mikalje i *Dikcionara* Jurja Habelića do triju velikih djela iz prve polovice XVIII. stoljeća: Della Bellina *Dizionario italiano-latino-illirico*, Belostenčeva *Gazofilacija* i Jambrešićeva i Sušnikova *Leksikona* (Samardžija, 2004: 198).

Pretežito *implicitnomu ili praktičnomu purizmu* predstandardnoga razdoblja već na samom početku standardnoga razdoblja pridružuje se *eksplicitni ili teoretski purizam*, što znači da se nastojanje za smanjenjem broja posuđenica u hrvatskome jeziku odvija istodobno s prvim pokušajima teoretskog obrazlaganja jezične čistoće kao potrebe jezične kulture. Ta se potreba u početku standardizacije i dalje obrazlaže u književnim djelima, ali i u tadanjima gramatikama i drugim jezičnim priručnicima, za što je najbolji primjer *Verstopis* M. A. Relkovića na početku njegove *Nove slavonske i nimačke gramatike* gdje su se na udaru našli turcizmi, talijanizmi i uopće „barbarizmi“. U vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda glavno je purističko, a ujednom i leksikografsko, djelo dvosveščani *Deutsch-illirischen*

Wörterbuch – Njemačko-ilirski slovar Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića (Samardžija, 2004: 199).

Nakon Bachova apsolutizma, kad je hrvatski jezik potisnut iz javne porabe i izložen snažnoj germanizaciji, u vrijeme najjače leksičke obnove hrvatskoga jezika, uz ostale filologe, glavni će prinos u području jezičnoga purizma dati leksikograf Dragutin Parčić raznim izdanjima svojih dvojezičnih, hrvatsko-talijanskih i talijansko-hrvatskih, rječnika te također leksikograf, ali i polihistor Bogoslav Šulek. Šulek je stekao neprocjenjive zasluge za oblikovanje hrvatskoga stručnog i znanstvenog nazivlja, jedan je od najvažnijih u povijesti hrvatskoga purizma (Samardžija, 2004: 199).

Na prijelazu iz sedamdesetih u osamdesete godine XIX. stoljeća, počinju prevladavati stajališta hrvatskih vukovaca kojima je u purističkim i standardološkim radovima mjerodavan tzv. „čist narodni govor“, odnosno stanje u novoštokavskome (i)jekavskom dijalektu.

Tomo je Maretić u svojoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1899.) objavio i *Dodatak stilistici*, tj. *Antibarbarus*, kojime je odredio smjer hrvatskoga purizma u prvim desetljećima XX. stoljeća. Također su oštro osuđivali posuđenice te riječi podrijetlom iz kajkavskog, odnosno čakavskog narječja. Međutim, otpor su toj vrsti purizma primjerice neki članci Antuna Radića i oni iz knjige *Branič jezika hrvatskoga* (Zagreb, 1911.) autora Nikole Andrića. Hrvatski je jezik 1918. došao u nepovoljnu sociopolitičku situaciju. Javlja se vrsta purizma kojemu je svojstvena težnja za otklanjanjem srbizama iz hrvatskoga jezika.¹ Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Hrvatski državni ured za jezik davao je obvezujuće stručne jezične savjete². Nakon drugog svjetskog rata, purizam je nešto oslabio, ali nije sasvim nestao³. S obzirom na to da se nakon 1990. hrvatski jezik našao u najpovoljnijem društvenom položaju dotad, jezični purizam dobio je snažan polet. Dvema se temama pristupalo vrlo detaljno; onima o srbizmima i anglizmima u hrvatskome jeziku. O moći purizma u to doba svjedoče i ukoričena izdanja; gotovo je polovica knjiga između 1990. i 1995. bila purističkoga karaktera (Samardžija, 2004: 199, 200, 201).

¹ Petar Guberina i Kruno Krstić; *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1940.

² Prikupljeni i objavljeni u knjizi Marka Samardžije, *Jezični purizam u NDH*, Zagreb, 1993.

³ *Književni jezik u teoriji i praksi*, Ljudevit Jonke (Zagreb, 1967.), *Hrvatski jezik danas* (Zagreb, 1970.), *Jezični savjetnik s gramatikom* (Zagreb, 1970.)

4. HRVATSKO JEZIČNO SAVJETNIŠTVO U POČETNIM DESETLJEĆIMA 20. STOLJEĆA

Vlasta Rišner razložila je hrvatsko jezično savjetništvo u četiri razdoblja. Drugo je razdoblje obilježeno izlaskom knjige Petra Guberine i Krune Krstića *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* 1940. godine, dvodijelno koncipirane. Između Guberinina i Krstićeva savjetnika i savjetnika T. Maretića, V. Rožića i N. Andrića velika je razlika. Dok štokavski puristi u većoj ili manjoj mjeri slijede Karadžićeve ideje i pripadaju hrvatskim vukovcima, P. Guberina kaže da je „razvoj hrvatskoga književnoga jezika išao vlastitim putem, na kojem je novije utjecanje Vukova jezičnog kodeksa istina važno, ali nipošto revolucionarno ili za dotadašnju književnu tradiciju sudbonosno.“ (Rišner, 2005: 377).

Jezične su savjete trećega razdoblja u velikoj mjeri odredili novosadski dogovor i potpisivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* te posljedice toga potpisivanja. Dva savjetnika trećeg razdoblja prelaze okvire savjetništva. Jonkeova je knjiga i povijest jezika 19. stoljeća, dok je *Jezični savjetnik s gramatikom* Vide Barac-Grum, Dragice Malić, Zlatka Vinca i Slavka Pavešića, kao što kazuje sam naslov, i gramatika (Rišner, 2005: 381).

Četvrto je razdoblje hrvatskoga jezičnog savjetništva savjetnicima najbogatije, a jezične savjete piše velik broj jezikoslovaca, pa čak i nejezikoslovaca. Međutim, samo ih je nekoliko objavilo vlastite jezične savjetnike: Stjepan Babić, Stjepko Težak, Mile Mamić i Ivan Zoričić. Devetnaest je jezikoslovaca jezičnim savjetima sudjelovalo u izradi zbornika Hrvatskoga radija *Govorimo hrvatski* (1997.), a dvanaest ih je uređivalo *Hrvatski jezični savjetnik*, najopsežnije djelo ne samo dvadesetoga stoljeća, nego u Hrvata uopće (Rišner, 2005: 384).

U svom radu detaljnije ću prikazati samo prvo razdoblje štokavskog purizma s obzirom na to da je riječ o savjetništvu Tome Maretića.

Prikaz hrvatskih jezičnih savjetnika 20. stoljeća započinje završnim dijelom prvog izdanja *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* Tome Maretića, u Dodatku stilistici, poznatijem kao *Antibarbarus*, iz 1899. godine. Iako je jezičnih savjetnika bilo i prije oni nisu bili objavljeni kao dijelovi gramatike ili stilistike i nisu imali značenje

kakvo je imao Maretićev *Antibarbarus*. Može se reći da upravo taj Maretićev tekst potvrđuje razvoj eksplicitnog ili teorijskog purizma, koji na početku standardnoga jezičnog razdoblja zamjenjuje dotad vladajući implicitni ili praktični purizam predstandardnoga razdoblja (Rišner, 2005: 366).

Pitanjima se jezične čistoće početkom standardnoga razdoblja, u drugoj polovici 18. stoljeća, bavi slovnica M. A. Relković, a u 19. stoljeću leksikografi I. Mažuranić i J. Užarević te Bogoslav Šulek (Rišner, 2005: 367).

Jezik je „već po samoj svojoj naravi purističan“ (Katičić: 1986, 66) te je pri izgrađivanju jezičnoga standarda opredjeljenje prema purizmu nužno. Stoga je razumljivo da je jezični purizam u osnovi svih jezičnih savjetnika. Međutim, valja imati na umu da pojam jezične čistoće nije jednoznačan; jezikoslovci ga ne shvaćaju jednako, što rezultira davanjem različitih, čak i proturječnih savjeta (Rišner, 2005: 367).

4.1. Štokavski puristi kao savjetodavci⁴

Štokavski puristi zalažu se za što veću uporabu štokavštine, a teže izbacivanju većine riječi iz kajkavskoga i čakavskoga narječja. Uz Ivana Broza, Maretić je najznačajniji štokavski purist (Rišner, 2005: 354).

Vatroslav Rožić svoje je *Barbarizme u hrvatskom ili srpskom jeziku* prvi put objavio 1904. godine. U drugom je (proširenu) izdanju iz 1908. godine autor iz naslova izostavio pridjev *srpskom*, kao i u trećem izdanju iz 1913. godine pa piše o barbarizmima u *hrvatskom jeziku* (Rišner, 2005: 368).

Nikola Andrić iste je godine, 1911., objavio dva različita izdanja *Braniča jezika hrvatskoga*. Tih pet izdanja purističkim se idejama nastavlja na završni dio Maretićeve gramatike te se povezuje s drugim djelom Tome Maretića, koje više nije samo dodatak gramatici, nego je savjetnik naslovljen *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnom našim jezikom*, objelodanjen 1924. godine i podnaslovljen *Dopuna Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“* (Rišner, 2005: 368).

Za razliku od savjetnika iz 1924., u „Antibarbarusu“ nema uvodnog dijela („pristupa“), nego Maretić donosi „popis običnijih barbarizama“ i riječi koje je umjesto njih

⁴ Prikaz savjetodavne naravi štokavskih purista navest ću prema radu Rišner, Vlasta, *Hrvatsko jezično savjetništvo u XX. stoljeću*, Zbornik Hrvatski jezik u XX. stoljeću, Zagreb, Matica hrvatska, 2006., str. 360.-387.

bolje upotrijebiti. Najveći je dio „Antibarbarusa“ usmjeren protiv kajkavizama, ali i bohemizama, germanizama i rusizama. Tako su neke od progonjenih riječi, predmetaka ili dočetakata postale općeuporabnima, kao što je predmetak *protu-*, koji Maretić progoni iz jezika govoreći da je preuzet iz kajkavske riječi *protuletje*. Maretić smatra da se kajkavska riječ ne preuzima ni kada za nju nema odgovarajuće štokavske zamjene, pa ni kada se jedna kajkavska riječ mora zamijeniti dvjema štokavskima (Rišner, 2005: 369).

Mnogo je Maretićevih prijedloga usmjereno protiv jezične ekonomije. Potvrđuje se to protjerivanjem hrvatskih složenica tvorenih prema njemačkom i češkom uzoru. Zbog toga ne valjaju riječi *vadičep*, *milodar*, *vatrogasac*, *vjerozakon*... Umjesto nekih složenica Maretić predlaže izvedenice: umjesto *djelokrug* predlaže *područje*, umjesto *poljodjelac*, *poljodjelstvo* „lijepe i narodu poznate“ *ratar* i *ratarstvo* (Rišner, 2005: 370).

Međutim, neke novotvorenice progoni samo zato što su tvorene prema njemačkom i češkom uzoru, iako za njih nema hrvatskih izvedenica. Tako primjerice *vjerovnik* zamjenjuje riječima *rukodavac* i *rukodavnik* (Rišner, 2005: 370).

Maretić prednost složenicama tvorenim prema njemačkim i češkim riječima daje tek u odnosu na kajkavizme ili posve neodgovarajuću štokavsku riječ. Tako novotvorenice *radoznao* i *radoznalost* imaju prednost pred kajkavskim riječima *zvedljiv* i *zvedljivost* i postojećim štokavskim riječima *izvjedljiv*, *izvjedljivost* (Rišner, 2005: 371).

Vatroslav Rožić u „Barbarizmima“ ponavlja velik broj riječi iz Maretićeva „Antibarbarusa“, ali popis barbarizama znatno proširuje. Rožićeve se zamjene često suvremenim čitateljima čine besmislene. Međutim, ne samo suvremenim čitateljima. Da su Rožićeve prijedloge neutemeljenima smatrali već onodobni jezikoslovci, potvrđuju kritike Dragutina Boranića i Ivana Milčetića. Tako je Dragutinu Boraniću zasmetalo što je Rožić među barbarizme svrstao npr. *dotični*, *dvojiti*, *izraz*, *pobijediti*, *posjed*, *predavati*, *zvuk*, *zaključaj* i *babuština*, riječ koju Rožić predlaže umjesto *predsuda* i *predrasuda*. Protiv riječi *babuština* ustaje i Ivan Milčetić, kritizirajući načela jezične čistoće kojih se drži Rožić. Prvo je od tih Rožićevih načela usmjereno protiv složenica. Milčetiću smeta i Rožićeva jezična neekonomičnost, naslijeđena od Maretića u borbi za štokavsku čistoću (Rišner, 2005: 372).

I Rožić, kao i Maretić, nerijetko predlaže zamjenu dvjema riječima umjesto složenica tvorenih prema njemačkim i češkim riječima (Rišner, 2005: 373).

Druga je temeljna zamjerka Rožićevu savjetniku značenjska neprecioznost i nepoštivanje dogradnje narodnoga jezika književnim (Rišner, 2005: 373).

Prvo je izdanje Andrićeva *Braniča* otiskano u svibnju u tisuću primjeraka, a drugo u srpnju iste godine, ali u dvije tisuće primjeraka. Sam je autor savjetnika drugo izdanje nazvao izmijenjenim i dopunjenim. Vlast Rišner navodi kako Marko Samardžija donosi detaljnu usporedbu prvog i drugog izdanja *Braniča* te zaključuje da je u drugom izdanju više dopuna nego izmjena, a zanimljivo je da su četiri dopune polemično obojene te pokazuju Andrićevo reagiranje na osvrte Stjepana Ivšića i Vatroslava Rožića, koji su se pojavili poslije prvoga izdanja savjetnika (Rišner, 2005: 373).

Vlasta Rišner navodi kako je Stjepan Ivšić iznio čak četrdeset osam prigovora. Vatroslav Rožić također dodaje nove barbarizme, a posebno polemizira o sastavljenom i rastavljenom pisanju prijedloga *u* i imenice *ime*. Dvojica jezikoslovaca, Adrić i Rožić, različito shvaćaju spomenutu vezu; Rožić kao prijedložni izraz koji valja pisati rastavljeno, a Andrić kao složeni prijedlog koji treba pisati sastavljeno. Iako je u osnovi savjeta Nikole Andrića izjednačivanje narodnoga i književnog jezika, te se time Andrić nastavlja na učenje Maretića i Rožića, postoje značajne razlike između dvojice spomenutih hrvatskih vukovaca i samoga Andrića (Rišner, 2005: 374).

U *Braniču jezika hrvatskoga* N. Andrića upozorava i na neka tvorbena, morfološka i sintaktička pitanja zanimljiva i suvremenim jezikoslovcima, kao što je tvorba dočetcima *-ioni* i *-ski* te uporaba prijedloga *od* i *iz* (Rišner, 2005: 375).

Drugo je desetljeće dvadesetoga stoljeća u nekih jezikoslovaca obilježeno jačanjem težnje za jezičnim ujedinjenjem Hrvata i Srba. To se ujedinjenje odnosilo prije svega na zajedničko pismo i ujednačivanje odraza jata. Tridesetak je hrvatskih, srpskih i slovenskih filologa iznijelo vlastito mišljenje odgovarajući na *Anketu o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti*, u kojoj je Jovan Skerlić predlagao prihvaćanje latinice i ekavice (Rišner, 2005: 376).

Neki su smatrali da treba pisati ekavicom, smeta im unošenje srbizama u hrvatski leksik. Potvrđuje to Blaž Jurišić:

„Pisati ekavicom ne znači pisati istočnim ni beogradskim govorom. Vrlo je loše shvaćanje, da mi uvođenjem ekavskog govora moramo uvesti u naš književni jezik sve one provincijalizme, rusizme i arhaizme, s kojima se kod Srba susretamo (Jurišić, 1918: 1279).“

5. TOMO MARETIĆ⁵

5. 1. Životopis

Tomislav Maretić (Virovitica, 13. prosinca 1854.- Zagreb, 15. siječnja 1938.), hrvatski je jezikoslovac i leksikograf, član je plemićke obitelji Maretić.

Pučku školu polazio je u Virovitici, a gimnaziju u Varaždinu, Požegi i Zagrebu. Diplomirao je slavistiku i klasičnu filologiju. Godine 1878. položio je ispit za učitelja srednjih škola iz grčkog i latinskog kao glavne i hrvatskoga kao pomoćne struke. Doktorirao je 1883. godine položivši doktorski ispit iz slavistike i filozofije te obranivši disertaciju *O nekim pojavama kvantitete i akcenta u jeziku hrvatskom ili srpskom*.

Za izvanrednoga profesora zagrebačke slavistike imenovan je 1886. godine (od 1890. redoviti profesor a pravi član JAZU od 1890). Od 1915. do 1918. predsjednik JAZU.

Kao gimnazijalac objavljivao je književne uratke (potpisujući se kao Tomislav). U osamdesetim godinama svoju je pozornost posvetio hrvatskim pravopisnim i slovopisnim pitanjima o čemu je objavio nekoliko radova (studija *Historija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*) kojima je pripremao teren za uvođenje fonološkoga pravopisa. Na samu izmaku 19. stoljeća objavio je dvije gramatike: "akademsku" ("*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*") i gimnazijsku ("*Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola*"), obje 1899. godine čime je gramatičku normu hrvatskoga jezika posve preusmjerio prema stanju u novoštokavskim govorima koristeći pri tomu djela potpuno nereprezentativna za tadašnje hrvatsko jezično stanje.

Te su gramatike, istodobno, konačan obračun s jezičnom koncepcijom hrvatskoga standardnoga jezika zagrebačke filološke škole. Uz Ivana Broza Maretić je među prvima štokavskim puristima.

Godine 1907. preuzeo je uređivanje Akademijina "Rječnika" i do svoje smrti (od riječi *maslo* do riječi *pršutina*) obradio je oko 5500 stranica po čemu je jedan od najplodnijih hrvatskih leksikografa. Proučavao je jezik slavonskih i dalmatinskih pisaca te narodnu epiku.

⁵ Svi se podatci o životu i radu preuzimaju iz: Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 2002. str. 342., 343.

Prevodio je s poljskog, latinskog i grčkog jezika. Za prevođenje klasika oblikovao je akcenatski heksametar koji je Petar Skok nazvao "*životnim djelom Maretićevim*". Po svojim nazorima Maretić je vukovac, zagovornik kulta Vuka Karadžića u Hrvata, hrvatskoga i srpskog jezičnog jedinstva i fonološkoga pravopisa, idealizator "*čistoga narodnog jezika*" i isključivo (novo) štokavske osnovice hrvatskoga standardnoga jezika.

6. HRVATSKI ILI SRPSKI JEZIČNI SAVJETNIK TOME MARETIĆA

Maretićev Hrvatski ili srpski jezični savjetnik ima poduži podnaslov *Za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom 1924. g.*⁶

Već iz samog naslova može se razabrati koja je bila svrha pisanja tog savjetnika, a Maretić smatra kako je to jasno još od njegova članka „Hrvatski ili srpski jezični savjetnik“ tiskan 1923. godine u I. knjizi u broju 12. zagrebačkoga časopisa „Jugoslavenska Njiva“. Iz toga članka prenio je glavne misli u svoj „pristup“.

Opisati ću u svom radu Maretićeve temeljne postavke iz njegova „Pristupa“ jezičnom savjetniku s obzirom na to da se iz samoga pristupa jasno može prepoznati Maretićev odnos prema književnom jeziku i načinu njegova leksičkoga obogaćivanja.

6. 1. „Pristup“

Građu za knjigu počeo je skupljati dvanaest godina prije nego ju je objavio, ali je nije skupljao neprestance, nego s dugim prekidima.

Tadašnje stanje književnoga jezika Maretić označava riječima: kaos i anarhija. Govori kako je mnogim našim piscima mrzak trud i marljivost te gaze najobičnija i najvažnija jezična pravila, a onda govore: „ovako treba pisati, kako mi pišemo, sve je drugo ludorija; na Vuka, na Daničića i na Ivekovića mogu se danas obazirati samo ljudi zastarelih nazora i ograničena uma (Maretić, 1924: 5).“ Tako je mislio i radio čuveni književni povijesničar J. Skerlić. Paradoksalan je slučaj da jedan književni povijesničar prezire jezičnu čistoću i pravilnost (Maretić, 1924: 5).

Među nevoljama Maretić smatra da je to što za istu stvar Srbi upotrebljavaju jednu riječ, a Hrvati drugu (na prvom mjestu je srpska, na drugom hrvatska riječ): *čas – ura, delo – posao, kičmenjaci – kralešnjaci, krivičan – kazneni, odsustvo – dopust, pozorište – kazalište, stanica – kolodvor, tečnost – tekućina, krst – križ, hrišćanin – kršćanin*. Zatim riječi koje su iste u jednih i u drugih, ali s malom razlikom: *jezički – jezični, slovenački – slovenski, verovatan – verojatan*. Ima i takvih riječi koje glase sasvim jednako, ali Srbi ih upotrebljavaju

⁶ Sva građa za ovaj rad preuzeta je iz navedena Maretićeva savjetnika Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, *Za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*, Dopuna Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“, JAZU, Zagreb, 1924. Dalje u radu kratim naslov u: Savjetnik

u jednom značenju, a Hrvati u drugom: *časnik* je u Srba *funkcionar*, u Hrvata *oficir*; *naučnik* je u Srba *učen čovjek*, u Hrvata je *šegrt* (Maretić, 1924: 6).

Iako je i prije Maretićeve knjige bilo mnogo savjetnika i članaka, sam Maretić je smatrao kako nisu bili dovoljno dobri, do članaka je bilo teško doći, a savjetnici su bili nepotpuni (Maretić, 1924: 8).

Za temelj svog rada Maretić je uzeo Ivekovićev rječnik. Razlog je tome što se to djelo na hrvatskoj strani mnogo upotrebljava. Iz Ivekovićeve rječnika u Maretićev savjetnik ušlo je samo ono na što je, po Maretiću, trebalo upozoriti čitatelja. Tako Maretić govori da nije dobro: *nuditi kome što, već da treba nuditi koga čim* (Maretić, 1924: 9).

Neki od dobrih neologizama koje Iveković nema, a u Maretića se nalaze, riječi su poput *dvopek*, *izveštačiti*, *naputak*, *odbojan*, *olakotan*, *omogućiti*, *otegotan*, *pojedinačan* (Maretić, 1924: 10).

Zbog štednje prostora u savjetniku su izostavljeni mnogi neologizmi kojih nema ni u Ivekovića, a to su *brodovlje*, *brzjav*, *doživljaj*, *grčevit*, *hranivo*, *natražnjak*, *naum*. Zatim riječi koje je Iveković krivo naglasio jer ih nije pronašao u Vukovu rječniku, a u Maretićevoj knjizi su popravljene: *literatura*, *matematika*, *prošlost*, *provodič*, *republika*, *savršenstvo* (Maretić, 1924: 11).

Često se nekom jezičnom čistuncu dogodi da neku riječ odbaci jer smatra da nije dobra, ali nakon pomnijeg promatranja, riječ je dobra i jezik ju može podnijeti. To se dogodilo i Maretiću, a takove su riječi npr: *akademski*, *hodočasnik*, *ladanje*, *oporba*, *shodan* (Maretić, 1924: 11).

Sam Maretić svjestan je toga da će stručna kritika i u njegovu savjetniku pronaći pogrešaka, ali se nada da će bar na hrvatskoj strani u pisanju boljih i savjesnijih pisaca nestati nekih pogrešaka, npr.: *akoprem* (*umjesto premda*), *lih* (*umjesto samo*), *Jupitra*, *Jupitru* (*umjesto Jupitera, Jupiteru*), *vi ste rekao*, *vi ste došla* (*umjesto vi ste rekli, vi ste došli*, *osvedočiti* (*umjesto uveriti*) (Maretić, 1924: 11).

Stručnjaci Maretiću prigovaraju da je preblag prema barbarizmima. Da ne bude prestrog, navelo ga je razmišljanje da je i lošija riječ ako nije nakazna, bolja nego nikakva.

„Meni će stručnjaci po svojoj prilici više prigovarati, da sam preblag sudija barbarizmima, negoli da sam prestrog. Da ne budem prestrog, na to me osobito navelo promišljanje, da je i

pološa reč, t. j. ako nije baš nakazna, bolja nego nikakva, ako se ne možemo boljoj domisliti te moramo mesto jedne reči upotrebiti opisivanja s pomoću nekoliko reči (Maretić, 1924: 11)“.

Neologizama ima i dobrih, ali nepotrebnih i oni se trebaju odbaciti. Takvi neologizmi nastali su dvama načinima. Jedne su skovali književnici bez potrebe, npr. prilozi na *-ice* (*godimice, namerice, naumice, neopazice, potajice, prigodice, primerice*), drugi neologizmi su oni koje su književnici načinili umjesto tuđih riječi (*glazba*). Maretić smatra da je riječ „glazba“ sasvim nepotrebna, ako riječ „muzika“ upotrebljava ostali kulturni svijet, možemo je i mi koristiti i nema potrebe mijenjati ju (Maretić, 1924: 12).

Maretić u „Pristupu“ jasno iznosi i svoj stav prema tuđicama u jeziku. „U našem jeziku ima tuđica čeških, ruskih, njemačkih, talijanskih, francuskih, grčkih, latinskih, iz drugih narječja (to su dijalektizmi) ili iz drugih govora onoga narječja kojemu pripada književni jezik (Maretić, 1924: 13)“. Maretić je u svojoj *Gramatici i stilistici* postavio pravilo da se mogu upotrebljavati samo one tuđice, samo oni dijalektizmi, provincijalizmi i arhaizmi za kojih nema dobrih zamjena (Maretić, 1924: 13).

Neke od njemačkih riječi koje, prema Maretiću, srpski književnici upotrebljavaju bez potrebe su *bina, kit, pelc, pelcovati*. Nisu potrebne ni neke francuske riječi *ambasador, detalj, efikasan, ležeran, maltretirati, pledirati*. Za Maretića najviši vrh neukusa ruske su riječi *begstvo, lenta, nabljudavati, nedug, ophođenje* (Maretić, 1924: 13).

Čeških riječi ima, ali manje nego ruskih. U prvoj polovici 19. stoljeća ruske riječi upotrebljavali su i srpski i hrvatski književnici, dok su češke upotrebljavali samo hrvatski. Razlog tomu što su srpski i hrvatski književnici uzimali riječi iz ruskog i češkog jezika⁷ je taj što je ruski narod među svim slavenskim narodima imao najveću književnost i njegov je jezik bogatiji od drugih slavenskih. A nije ni čudo što su hrvatski (osobito zagrebački) književnici znatan broj riječi uzeli iz češkog jezika jer vođe ilirskoga pokreta podržavaju živahne sveze s naprednijim i okretnijim Česima (od njih uzeli i slova *č, š, ž*) (Maretić, 1924: 14).

Iz slovenskoga su jezika riječi *izlika, mešetar, pogrešavati, srh, veža, spolovilo*, a za glagol *presenetiti se* mogao bi biti i iz kajkavskog narječja. Srbi od tih riječi upotrebljavaju

⁷ Čeških riječi, odnosno prevedenica, u hrvatski je jezik u 19. stoljeću ušlo leksikografskim radom Bogoslava Šuleka.

samo riječ *izlika*, a i Hrvati koji su podalje od Slovenaca slabo upotrebljavaju te riječi (Maretić, 1924: 16).

Iz poljskoga jezika samo su riječi *krajobraz* i *sleđ* (Maretić, 1924: 16).

Od tuđica treba razlikovati one riječi koje nisu onakve kakve su uzete iz tuđega jezika, nego načinjene prema riječima istoga značenja u tuđem jeziku. To su tzv. barbarizmi ili specijalnim imenima: latinizmi (pridjev preuzetan), germanizmi (izgledati), galicizmi (državni udar). Naš jezik preplavljen je germanizmima (Maretić, 1924: 17).

Maretić smatra kako nije nikakva pogreška stvarati složene riječi, ali da ih ne treba stvarati tamo gdje se nešto može izreći jednostavnom, nesloženom. Neke od riječi koje su načinjene prema njemačkim složenicama, a trebalo bi uzeti jednostavnu riječ: *knjigotiskara* (umjesto *tiskara*, *stamparija*), *palidrvce* (umjesto *šibica*, *žigica*), *poljodelac* (umjesto *ratar*). Razlika između hrvatskog, odnosno srpskog i njemačkog jezika je što mi imamo jednostavnu riječ, tamo gdje oni imaju složenu (Maretić, 1924: 18).

Neki od germanizama koji su nam nužni su *merodavan* i *izlet*, a riječ koju Maretić najviše osuđuje je *prevarant* (Maretić, 1924: 18).

Razlog zbog kojega je u hrvatski jezik uzet znatan broj kajkavskih riječi, smatra Maretić, je taj što Zagreb, književno središte Hrvata počevši od ilirskoga doba, leži u kajkavskom području, a i mnogi pisci toga doba rođeni su kajkavci. Kajkavske riječi koje se mogu upotrebljavati u književnom jeziku jesu *kukac*, *ladanje*, *ličiti pod*, a u Ivekovića su *rubac* i *rublje* (Maretić, 1924: 19).

Čakavskih riječi ima jako malo: *klesar* (*klesati*), *lih*, *razi*, *spužva*. Razlog je tomu što je u to doba bilo sasvim malo čakavskih pisaca (Maretić, 1924: 19).

Što se tiče arhaizama, prema Maretiću, u književnom jeziku trebaju se upotrebljavati samo one riječi za koje nema nikakve ili nema dobre zamjene (Maretić, 1924: 22).

Razlika između naših čistunaca (među kojima odlično mjesto pripada Ivekoviću) i između njihovih protivnika samo je u tome, što oni prvi smatraju da jezik treba dopunjavati i razvijati po pravilima, a drugi da ga treba dotjerivati onako kako to rade beogradske i zagrebačke novine i kavane (Maretić, 1924: 23).

U rasuđivanju je li što u jeziku dobro ili nije, često nam pomažu drugi slavenski jezici. Slijedeći Maretića, nastavak *-ičar* (*botaničar, političar*) nije dobar, on prednost daje nastavku *-ik* (*botanik, politik*). To sve zato što tako govore i drugi slavenski jezici (Maretić, 1924: 24).

Maretićev „pristup“ pisan je istočnim govorom, dok je sve ostalo pisano južnim. Razlog je tomu što je autor htio pribaviti više čitatelja kojima je draži istočni govor, a isto tako htio je dokazati da nije nikakav protivnik istočnog govora. Također, u svom savjetniku, uz svaku riječi piše i riječ na njemačkom jeziku. Smatrao je da je najviše „rđavih“ riječi u naš jezik došlo upravo iz njemačkoga (Maretić, 1924: 30).

7. MARETIĆEVI JEZIČNI SAVJETI U ODNOSU PREMA SUVREMENOJ LEKSIČKOJ NORMI

Moje istraživanje temelji se na Maretićevu Savjetniku. Maretićevi savjeti kojima sam se ja bavila uzeti su prema određenom kriteriju. Prvi kriterij je riječi koje je skovao Bogoslav Šulek, te riječi izražavaju Maretićev normativni stav prema šulekizmima i internacionalizmima. Idući savjeti izražavaju Maretićev stav prema čakavizmima te prema kajkavizmima. Neke od tih riječi Maretić je smatrao „rđavima“ dok je za neke smatrao da ih hrvatski jezik može podnijeti. Predstavila sam sve te savjete s Maretićeva stajališta te usporedila sa suvremenim rječnicima.

7. 1. Maretićev normativni stav prema šulekizmima i internacionalizmima

7. 1. 1. *Glasovir/klavir*

Maretić u svom savjetniku govori kako je *glasovir* „rđava“ riječ. Skovao ju je Bogoslav Šulek, uzevši nastavak *-vir* iz njemačkog *Klavier* i složivši s imenicom *glas*, tako da je *glasovir* instrument u kojemu je vir glasova, no to nema smisla jer nije *klavir* ni vrtlog ni izvor glasova. Iz toga glasovirom bi se onda mogle zvati i gusle, flauta ili trublja (Maretić, 1924: 23).

Da njemačka riječ za *klavir* ne završava na *-vier*, Šuleku vjerojatno nikad ne bi palo na pamet da sasvim dobru riječ *klavir* zamijeni *glasovirom* (Maretić, 1924: 24).

Kaže Maretić da je isto tako nevaljan glagol *glasovirati* i umjesto njega predlaže *klavirati* ili *udarati u klavir*. Treba i dodati da drugim Slavenima nije ni palo na pamet za taj svjetski instrument graditi novu riječ (Maretić, 1924: 24).

Povodeći se za Maretićem, i Anić jezično opovrgava *glasovir* i upućuje na *klavir*, bez obzira što obje riječi supostoje u standardnom hrvatskom jeziku više od stoljeća (Anić, 1998: 251).

Jure Šonje u svom Rječniku hrvatskoga jezika, navodi i riječ *glasovir* i *klavir*, kao objašnjenje daje *žičano glazbalo u kojem se zvuk proizvodi pritiskom prstima na tipke* (Šonje, 2000: 288).

Također, za osobe koje sviraju *glasovir*, odnosno *klavir* navodi *klavirist/klaviristica*, odnosno *glasovirač/glasoviračica*. U njegovu Rječniku nalazi se i pridjev *klaviristički/klavirski* (Šonje, 2000: 288).

Šonje i Anić u svojim Rječnicima uglavnom navode dvije riječi za taj instrument.

Obje riječi dosta su zastupljene u hrvatskom jeziku i iako se Maretić trudio izbaciti riječ „glasovir“, ona je opstala. Glagol „glasovirati“, kojega je smatrao nevaljanim, ali isto tako ni glagol „klavirati“ kojega je Maretić predlagao, nije opstao u suvremenoj uporabi.

7. 1. 2. *Pelud*

Za riječ *pelud* Maretić također smatra da je „rđava“ (Maretić, 1924: 85). Bogoslav Šulek načinio ju je iz češke riječi *–pel* (Blumenstaub), dodavši joj nastavak *–ud* jer mu se sama riječ *pel* činila prekratka. Problem je što je taj nastavak *–ud* u hrvatskom jeziku veoma rijedak (labud) te se zbog toga ne može koristiti za tvorbu novih riječi (Maretić, 1924: 85).

Prema Maretićevu mišljenju, Šulek je mislio da češku riječ *pel* treba u našem jeziku produžiti, trebao je uzeti koji živi, tj. obični nastavak te načiniti npr. pelak, pelić, pelac. Loše načinjenu riječ *pelud* od Šuleka su uzeli hrvatski botanici i upravo zato što nisu znali njezin postanak držali su je za lijepu i pravu narodnu riječ, kao što su *drvo*, *klas*, *korijen* kojima botaničari također nisu znali postanak (Maretić, 1924: 85).

Maretić umjesto *pelud* kaže da treba pisati i govoriti *cvjetni prah* (*prašak*). Ni riječ *peludnica* ne treba upotrebljavati, nego *antera*, što je inače grčka riječ (Maretić, 1924: 85).

Anićev Veliki rječnik hrvatskoga jezika nudi i riječ *pelud*, *cvjetni prah* i *polen* (Šonje govori kako je riječ *polen* latinizam) (Anić, 1998: 745).

Šonje u svom Rječniku također nudi sve tri mogućnosti, riječ *pelud* objašnjava kao *žuta sitna zrnca u prašnicima cvjetnih prašnika*. Također nudi i primjer *peludni*, kao onaj koji se odnosi na *pelud* (Šonje, 2000: 817).

Bez obzira što je Maretić smatrao da riječ *pelud* nije dobra i predlagao neke druge riječi, ipak je ona ostala najviše raširena u suvremenoj upotrebi. Vjerojatno i zato što baš taj oblik najviše sreću po raznim medijima, bili pismeni ili usmeni.

Semantičke razlike između svih oblika koje nude suvremeni jezikoslovci nema.

7. 1. 3. *Prosvjed/prosvjedovati*

Te su riječi načinjene iz latinskog „*protestatio*“, „*protestieren*“. Uzet je latinski prijedlog *-pro*, a *-svjed*, *-svjedovati* načinjeno je prema latinskom *testis*, tj. svjedok i *testari*, tj. svjedočiti (Maretić, 1924: 116).

Maretić govori kako riječi *prosvjed*, *prosvjedovati* kojima je dano značenje njem. *Protest*, *protestieren* ništa ne vrijede i da su mnogo bolje otvorene tuđice *protest*, *protestirati*, nego lukavo prikrite *prosvjed*, *prosvjedovati* (Maretić, 1924: 116).

Anić u svom Rječniku prosvjed obrazlaže kao *jednostrani čin kojim se izražava jasno neslaganje s određenim postupcima ili zahtjevima druge strane*. Isto tako, to je *skup nezadovoljnih osoba radi zajedničkog djelovanja u cilju poboljšavanja vlastite egzistencije*. Tako može biti *prosvjed na trgu* ili *prosvjed radnika*. Anić također navodi i riječ *protest* (Anić, 1998: 927).

U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku, jedan od autora je Vladimir Anić, a glavna urednica Ljiljana Jojić, navode se i *protest* i *prosvjed* (Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002.; 2004: 124).

U Šonjinom Rječniku također se navode obje mogućnosti i Šonje definira te pojmove slično kao Anić (Šonje, 2000: 1006).

Postoji li semantička razlika između *prosvjeda* i *protesta*, odnosno *prosvjedovati* i *protestirati*?

Protest se može shvatiti kao mislena imenica, negodovanje zbog nečega, neslaganje s nečim, dok je *prosvjed* konkretan pojam, okupljanje ljudi da izraze neslaganje s nečim.

I *prosvjed* i *protest* široko su rašireni u suvremenoj uporabi, ali budući da među njima postoji značenjska razlika, upotrebljavaju se ovisno o kontekstu.

7. 2. Maretićev normativni stav prema čakavizmima

7. 2. 1. *Klesar*

Riječ *klesar* prvo je pronađena u Šulekovu rječniku koji ju je uzeo iz čakavskog narječja. Provincijalizam je, tako se govori na otoku Krku. U književnom jeziku toliko se udomaćila da bi je bilo teško izagnati iz njega (Maretić, 1924: 41).

Šonje u svom Rječniku pojam *klesar* objašnjava kao „obrtnik ili radnik koji obrađuje kamen za zidstvo ili od kamena radi proizvode“. I Anić ga slično definira, govori kako je to „onaj koji se bavi obrađivanje kamena od gotova oblikovanog proizvoda“ (Šonje, 2000: 453).

Malo je čakavskih riječi ušlo u naš književni jezik što se zapravo može lako i razumjeti, kad pomislimo, da su među hrvatskim piscima u vrijeme ilirskoga preporoda, a i kasnije, čakavci bili rijetki. Mnogo je više bilo štokavaca i kajkavaca (Maretić, 1924: 24).

Ova riječ zadržala se u potpunosti u jeziku, ne postoji druga mogućnost koja bi ju mogla dobro zamijeniti.

7. 2. 2. Lih

Lih je čakavska riječ koju Maretić smatra sasvim nepotrebnom. Zamjenjuje ju riječju *samo*. Šonje u svom Rječniku uopće ne navodi tu riječ, nego samo riječ *samo* i to u službi priloga, veznika i čestice (Maretić, 1924: 50). Također ju ne navodi ni Anić. Ta riječ potpuno je nestala iz suvremenog jezika.

7. 2. 3. Spužva

Maretić smatra kako se ta riječ može zadržati, budući da se posve uobičajila. Stari rječnici sadrže i *spuga* i *spenga*, s obzirom na to iz kojeg je čakavskog narječja (Maretić, 1924: 150). Anić ju definira kao „laganu poroznu tvar kojoj je svojstvena velika sposobnost upijanja tekućine“ i uz riječ *spužva* navodi i *spongia* i *spenga* (Anić, 1998: 1095). Šonje ju pak opisuje kao „šupljikav kostur spužvi koji upija tekućinu te prerađen služi za čišćenje i brisanje“ (za brisanje školske ploče) (Šonje, 2000: 1167).

Spužva je rijedak primjer čakavizama koje Maretić smatra dopustivima u jeziku.

7. 3. Maretićev normativni stav prema kajkavizmima

7. 3. 1. Pošast

Pošast je riječ kajkavskoga narječja. Maretić predlaže za to zamjenu *kuga* (Maretić, 1924: 99). Šonje *pošast* definira kao „zaraznu bolest koja se naglo širi“. Uz to predlaže i nazive *došlica*, *rednja* ili *epidemija* (*došla pošast na stoku*). U prenesenom

značenju, to je *velika nesreća koja se širi (brzinom pošasti/ velikom brzinom)* (Šonje, 2000: 903). *Kugu* pak definira kao *zaraznu bolest različitih životinjskih vrsta i čovjeka uzrokovana najčešće različitim virusima* (Šonje, 2000: 516). Anić za *pošast* navodi jednako objašnjenje kao i Šonje (Anić 1998: 826) dok za *kugu* govori da je to *zarazna bolest koja se nekoć javljala u epidemijama i uzrokovala pomor stanovništva*. U prenesenom pejorativnom značenju navodi i zamjenu *pošast* (Anić 1998: 464).

Za Maretića *pošast* je *kuga*, dok u suvremenim rječnicima svaka *pošast* nije i *kuga*.

7. 3. 2. Kukac

Kukac je riječ kajkavskoga narječja koja se već udomačila i u književnom jeziku. Maretić navodi i riječi *buba* ili *bubina* (Maretić, 1924: 47). U Šonjinom Rječniku pronaći se može i riječ *insekt* (Šonje, 2000: 517), a Anić *kukca* definira kao „jedinku iz skupine malih životinja člankastih nogu, bez kralješnice“. Također navodi i riječ *insekt* (Anić, 1998: 465).

Riječ *kukac* jedna je od rijetkih kajkavskih riječ čiju upotrebu u jeziku Maretić dopušta.

7. 3. 3. Bedast

Bedast je riječ kajkavskoga podrijetla za čiju zamjenu Maretić predlaže *lud, mahnit, glup, budalast* (Maretić, 1924: 2). Šonje govori kako je to *osoba koja se odlikuje glupim postupcima, odnosno koja je slabe moći shvaćanja*. U svom Rječniku on predlaže još i *bedak*, odnosno *budala* (Šonje, 2000: 61). Identično je i kod Anića.

Riječ *bedast* raširena je u suvremenom jeziku, a česte su i sve ostale mogućnosti koje predlaže Maretić, kao i Šonje i Anić. Riječ *bedast* danas je dio književnog jezika unatoč Maretićevoj preporuci da se ta riječ ne treba upotrebljavati.

7. 3. 3. Željva

Željva je kajkavska riječ. Maretić za nju predlaže zamjenu *kornjača*. Anić u svome Rječniku tu riječ uopće ne navodi. Identično je i kod Šonje. U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku donosi se riječ *želve*, a u objašnjenju stoji da je to vrsta morskih kornjača (Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., 2004: 324).

Riječ *željva* ne postoji u suvremenom jeziku u tom obliku kako ju navodi Maretić u Savjetniku. Pojavljuje se riječ *želva*, ali tek kao jedna određena vrsta

kornjače. Željva je tijekom 20. stoljeća Maretićevom preporukom potiskivana iz književne uporabe.

7. 3. 4. *Sanja*

Sanja je kajkavska riječ koju Maretić želi zamijeniti s riječi *san*. U Anićevo Velikom rječniku postoji riječ *sanja*, ali i *san*. On navodi i sintagmu *puste sanje* što bi u prijevodu bilo *pusti snovi* ili *prazno sanjarenje o neostvarenim snovima* (Anić, 1998: 1035). U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku također su obje riječi, definicija za *sanje* je *maštanje o čemu* (Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., 2004: 303). Šonje u svom Rječniku *sanje* objašnjava kao imenicu ženskoga roda koja znači *slike i predodžbe koje se javljaju u snu*. Sanjarija, san, mašta i fantazija su *sanje* (Šonje, 2000: 1104).

Riječ *sanja*, kao imenica ženskog roda u jednini, u suvremenom jeziku jako je slabo zastupljena. Zamijenjena je s riječi *san*, dok je oblik *sanja* pomalo stilski obilježen i u razgovornom jeziku nećemo ga čuti.

Maretić je svakako odgovoran za slabu uporabu riječi *sanje* u suvremenom hrvatskom jeziku.

7. 3. 5. *Črčkati*

Črčkati je riječ iz kajkavskog narječja, Maretić predlaže zamjenu *drljati*. U Anićevo Velikom rječniku za infinitiv *črčkati* stoji definicija *nesvjesno šarati* ili *onako kako se radi poluodsutno slušajući koga*. Uz *črčkati* nalaze se još mogućnosti *crtati* ili *črčkarati* (Anić, 1998: 129). U Šonjinu Rječniku nalaze se još mogućnosti *škrabati*, *piskarati* i *crtkarati* (Šonje, 2000: 148).

U suvremenom jeziku česti su oblici i *črčkati* i *črčkarati* i *crtati*. *Crtati* je najuopćenitiji i svakako najrašireniji, dok je *črčkarati* manje zastupljen, ali svakako se upotrebljava u širokom krugu. Glagol *drljati* češće se upotrebljava u značenju *drljačom obrađivati zemlju*.

Unatoč tomu što je Maretić riječ *črčkati* smatrao nevaljalom i htio ju protjerati iz jezika, *črčkati* je danas riječ suvremenog hrvatskog jezika.

8. ZAKLJUČAK

Kroz cijelo se dvadeseto stoljeće protežu purističke ideje. Jezični je purizam još početkom standardnoga razdoblja od praktičnoga postao teorijski, a u dvadesetom je stoljeću postao i savjetnički.

Maretić je smatrao da bi dopuštanje dijalektizama u jeziku veoma smetale književnomu jedinstvu Hrvata i Srba, Srbi ih nikada ne bi htjeli primiti, kao što ni Hrvati ne bi primili provincijalizme srpskih narječja (Maretić, 1924: 23). To je jedan od razloga zbog kojega se protivi kajkavizmima i čakavizmima u hrvatskomu jeziku.

Jako je malo riječi iz kajkavskoga narječja čiju upotrebu Maretić dopušta. Neke su od tih riječi *kukac*, *ladanje*, *ličiti pod* (Maretić, 1924: 22).

Za mnoge riječi koje su izgubile svoj status u hrvatskom jeziku sa sigurnošću možemo reći da je upravo Maretić odgovoran. Neke od tih su riječi *željva*, *povrtelje*, *sanje*.

Također ima i onih riječi koje su opstale u hrvatskom jeziku bez obzira na Maretićeve želje da ih izbací. Neke su od takvih *bedast*, *pospan* (predlaže zamjenu *dremovan* ili *sanan*), moguće.

Vrlo je malo i čakavskih riječi ušlo u naš književni jezik. Postoje riječi koje su isčezle iz hrvatskoga jezika zahvaljujući Maretićeve štokavskom purizmu. Jedna od takvih riječi je riječ *lih* koja bi možda u drukčijim okolnostima danas bila sasvim uobičajena riječ u našem jeziku. Postoji i nekolicina čakavskih riječi koje je Maretić dopuštao, npr. riječ *spužva*, *klesar*. Te riječi su i danas sasvim uobičajeni dio leksičkog fonda hrvatskoga jezika.

Iako se on trudio izbaciti dijalektizme, neki od njih su ostali u jeziku i toliko su uobičajeni da će u jeziku zauvijek i ostati.

U hrvatskom bismo jeziku danas imali veći broj čakavizama i kajkavizama da prijelom norme s kraja 19. i početka 20. st. nije prelomio i leksički fond označivanjem čakavizama i kajkavizama nepotrebnim sastavnicama hrvatskoga jezika.

9. LITERATURA

- 1.) Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2006.
- 2.) Bašić, Nataša, *Vukovci i hrvatski jezični standard*, 2006.
- 3.) Ham, Sanda, *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2004.
- 4.) Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi Liber, Jutarnji list, 2002., 2004.
- 5.) Maretić, Tomo, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, JAZU, Zagreb, 1924.
- 6.) Rišner, Vlasta, *Hrvatsko jezično savjetništvo u XX. stoljeću*, Zbornik Hrvatski jezik u XX. stoljeću, Zagreb, Matica hrvatska, 2006.
- 7.) Samardžija, Marko, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika*, Zagreb, 2004.
- 8.) Šonje, Jure, *Rječnik hrvatskoga jezika Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža*, Školska knjiga, Zagreb
- 9.) Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.

